

Д.П. Сенетий

Запорізький державний медичний університет, Україна

ТРИ НАЙВПЛИВОВІШІ АРГУМЕНТИ ПРОТИ МАТЕРІАЛІЗМУ У СУЧАСНІЙ ФІЛОСОФІЇ СВІДОМОСТІ

У статті розкриваються найвпливовіші аргументи проти матеріалізму у сучасній філософії свідомості, що розвивається переважно в руслі аналітичної академічної філософії англосовітських країн, – аргумент зомбі, аргумент знання та уявний експеримент «китайська кімната». Обґрунтовано тезу про те, що жодна з версій матеріалізму не пояснює і в принципі неспроможна пояснити існування та характер свідомості як особистого внутрішнього, суб'єктивного виміру людини (на відміну від її зовнішніх, поведінкових проявів).

Ключові слова: матеріалізм, дуалізм, свідомість, психіка, фізичний, суб'єктивний, феноменальний, інтенціональність.

Постановка проблеми. Проблема відношення свідомості (психічного, суб'єктивного, *Я*) та тіла (мозку) – психофізична проблема (the mind-body problem) – одна з найважливіших і найцікавіших філософських проблем, що становить великий інтерес не лише для професійних академічних філософів, але й для ширшого кола читачів, які цікавляться світоглядними проблемами. Адже мова йде про фундаментальний спосіб розуміння власної природи: чи людина є лише сукупністю матеріальних елементів, що взаємодіють за законами фізики та хімії? Чи її свідомість (*Я*) є чимось нефізичним? На жаль, у вітчизняній академічній філософії ця тема була сильно дискредитована в радянський період, через догматизацію висловлювань Енгельса про «основне питання філософії».

Між тим, ця тема привертає велику увагу дослідників на Заході, особливо в англосовітських країнах, де філософія свідомості займає чільне місце поряд з філософією мови. В середині минулого століття тут безумовно запанували матеріалістичні напрямки, але в останні кілька десятиліть позиції матеріалізму значно послабилися: багато філософів вказують на неспроможність матеріалізму пояснити свідомість (психіку), висувують цікаві аргументи проти матеріалізму, розробляють альтернативні підходи до розуміння свідомості, її відношення з тілом (мозком), місця в природі. Загалом можна сказати, що в академічній англосовітській філософії встановилася певна рівновага між прибічниками матеріалізму та інших підходів до філософії свідомості, насамперед – дуалізму. Матеріалізм усе ще підтримується престижем природничих та кібернетичних наук, до яких він апелює; проте аргументи проти матеріалізму надто вагомі, і це все важче не помічати.

На жаль, українська філософська думка майже повністю відрізана від цієї дискусії. Парадокс: в радянські часи сучасна західна філософія свідомості майже не вивчалася, оскільки радянські філософи мусили сповідувати визначену комуністичною партією догматику щодо «основного питання філософії»; зараз вона майже не вивчається тому, що в пострадянській академічній філософії сама ця тема багатьма сприймається як залишок діамату. Серед праць сучасних українських авторів на цю тему мені вдалося натрапити лише на одну статтю – підрозділ «Натуралізований розум» [1] у підручнику «Новітня західна філософія науки». Російських авторів, що досліджують психофізичну проблему і західну філософію свідомості ХХ ст., дещо більше. Але, як правило, це статті чи книги, присвячені поглядам окремих філософів-матеріалістів II половини ХХ ст. Як виключення слід звернути увагу на монографію В.В. Васильєва «Трудная проблема сознания» [2], в якій обговорюються ідеї й аргументи трьох провідних сучасних філософів свідомості – Дж. Серля, Д. Деннета, Д. Чалмерса. Російською мовою видано головні праці з філософії

свідомості провідних філософів-біхевіористів 1950 – 1960-х рр. Г. Райла та Х. Патнема, кілька статей та книг К. Поппера, Дж. Серля, Т. Нагеля, Д. Деннета, Р. Пенроуза. Проте більша частина найвпливовіших сучасних англомовних праць з філософії свідомості російською мовою не видавалися.

Усе це зумовлює актуальність дослідження стану дискусії у сучасній західній філософії свідомості. У цій статті висвітлюється один з її важливих аспектів.

Мета статті – здійснити огляд найбільш впливових аргументів проти матеріалізму, відомих під назвами «аргумент знання» (Т. Нагель, Ф. Джексон), «аргумент зомбі» (Д. Чалмерс) та «китайська кімната» (Дж. Серль), оцінити їх вагу у сучасних дискусіях з психофізичної проблеми.

Аргументи, які ми будемо розглядати далі, спрямовані на те, щоб показати, що жодна з версій матеріалізму не пояснює і в принципі неспроможна пояснити *існування та характер свідомості* як особистого внутрішнього, суб'єктивного виміру людини (а не лише її зовнішніх, поведінкових проявів, які, поза сумнівом, є фізичними, матеріальними):

- по-перше, того факту, що різні стани і процеси свідомості суб'єктивно переживаються й усвідомлюються;
- по-друге, специфічного якісного характеру різних суб'єктивних переживань;
- по-третє, такої цікавої властивості мислення, як інтенціональність (прощосьність) – наші думки, на відміну від будь-яких фізичних процесів, є *про щось*; ми суб'єктивно розуміємо, про що вони говорять, а не лише автоматично «обробляємо інформацію», як комп'ютер.

Аргумент зомбі

Цей аргумент має досить довгу історію, але став одним із найвпливовіших завдяки працям сучасного австралійського філософа Девіда Чалмерса, – насамперед його книзі «Свідома психіка» [3]. Аргумент говорить, що ми можемо уявити і цілком послідовно мислити феноменальних зомбі. Феноменальний зомбі зовсім не схожий на тих зомбі, яких ми можемо побачити у фантастичних фільмах; його особливість у тому, що його ніяк неможливо відрізнити від людини. **Феноменальний зомбі** – це істота в усіх фізичних відношеннях точно така сама, як і звичайна людина, але він не має свідомості як суб'єктивного виміру – суб'єктивно нічого не переживає й не усвідомлює. Кожний з нас може уявити свого фізичного двійника, який є феноменальним зомбі. Мій уявний двійник-зомбі має тіло, яке в усіх фізичних відношеннях, ззовні і зсередини, є точно таким, як і моє. Всередині його тіла відбуваються точно такі самі хімічні й фізичні процеси, як і всередині мого тіла; його зовнішньо спостережувана поведінка (тобто рухи зовнішніх частин тіла) є точно такою ж, як і моя. В будь-яких ситуаціях усі частини його тіла – як зовнішні так і внутрішні – рухаються точно так само, як рухалися б у цій ситуації відповідні частини мого тіла – з точністю до останнього атома чи електрона. Для зовнішнього спостерігача (навіть якщо він озброєний усіма можливими приладами для спостереження тих процесів, які відбуваються всередині тіла, зокрема, мозку) ніяк неможливо відрізнити мене й мого зомбі-двійника. Але насправді між нами є дуже важлива різниця: я суб'єктивно переживаю різні відчуття та емоції, суб'єктивно усвідомлюю свої відчуття, емоції й думки, а у мого зомбі-двійника нічого цього немає. Зауважимо, що це стосується не лише емоцій, але й тих відчуттів, які ми звичайно називаємо тілесними або фізичними, але які у випадку людини завжди мають не лише фізичний, але також і суб'єктивний аспект. Якщо моя рука потрапила на вогонь, то відбуваються складні фізичні процеси в моїх нервовій системі й мозку, я відчуваю біль (як суб'єктивне переживання: як воно відчувається, коли боляче) і відсмикую руку. Якщо рука мого двійника-зомбі потрапила на вогонь, то

відбуваються складні фізичні процеси в його нервовій системі й мозку, і він відсмикує руку. Але при цьому він нічого не відчуває у смислі суб'єктивного переживання; для нього немає цього «як воно відчувається, коли боляче»; для нього «боляче» не відчувається ніяк.

Правда, цю різницю ніяк неможливо виявити, бо ніхто з нас не має прямого доступу до свідомості інших істот (зокрема інших людей), крім самого себе. Кожен з нас безпосередньо знає лише про свою власну свідомість, оскільки він суб'єктивно переживає відчуття та емоції, мислить та усе це суб'єктивно усвідомлює. В принципі кожний з нас може уявити, що він є єдиною у світі істотою, яка суб'єктивно переживає й усвідомлює (має свідомість як суб'єктивний вимір), а усі інші люди є феноменальними зомбі. Це видається неймовірним, і ми маємо досить вагомі раціональні підстави дотримуватися припущення, що й інші люди, подібно до нас самих, суб'єктивно переживають та усвідомлюють. А проте логічно це цілком можливо: феноменальних зомбі, якби вони існували, ніяк неможливо було б відрізнити від людей, які мають суб'єктивний вимір свідомості.

Опоненти аргументу зомбі інколи заперечують, що феноменальні зомбі неможливі. Скоріше за все, це справді так, але це не стосується суті аргументу. Для аргументу важливо не те, чи феноменальні зомбі *можливі реально, природно* (згідно з законами природи, які діють у нашому Всесвіті), а те, що вони *логічно можливі*. Якби стани свідомості були тим самим, що певні фізичні процеси, то одне логічно неможливо було б відокремити від іншого. В жодному з логічно можливих світів, за будь-яких мислимих законів природи, феноменальні зомбі не могли б існувати. А проте такого логічного зв'язку насправді немає. Можливо цілком послідовно уявляти ту ж саму множину фізичних процесів (рухів різних частинок в результаті взаємодій за законами фізики), яка відбувається з тілом і в тілі людини, без ніяких суб'єктивних переживань та усвідомлення. Це означає, що ці фізичні процеси – це одне, а свідомість-психіка-суб'єктивність – щось інше. Якщо в нашому реальному світі одне необхідно пов'язане з іншим якимись законами природи, то це – *причинний (каузальний) зв'язок двох різних «речей»* (з одного боку, мозку, з іншого – психічного **Я**), а не тотожність.

У фізичній перспективі (у широкому смислі, що включає також і хімію і, тією мірою, в якій не припускається наявність суб'єктивно-психічної царини, біологію) людина постає як складне фізичне тіло, яке складається з різних частин і частинок, які автоматично взаємодіють за законами фізики й хімії і, як наслідок, здійснюють складні переміщення у просторі (фізичні рухи). Цим *людина як частина фізичної реальності* вичерпується. Але чи вичерпується цим *людина в цілому*? Якби усе, що відбувається з людиною і що вона робить, було лише чисто автоматичними взаємодіями та рухами фізичних тіл (частин і частинок тіла людини, а також фізичних тіл з зовнішнього середовища) за законами фізики й хімії, то людина була б феноменальним зомбі. Але кожний з нас знає про себе (і думає про інших людей), що він не є феноменальним зомбі, що в його (і, дуже ймовірно, інших людей) випадку відбувається ще *щось крім* чисто автоматичних фізичних взаємодій та рухів різних частин та частинок його тіла між собою та з зовнішнім середовищем, а саме: він суб'єктивно переживає й усвідомлює різні відчуття, емоції й думки. Усі такі факти, які стосуються свідомості як суб'єктивного виміру, є фактами, що не належить до фізичної реальності (≡ царини фізичних фактів). А отже, свідомість є чимось нефізичним, – чимось, що не належить до фізичної (матеріальної) реальності, хоча й залежить від неї (дуалізм-епіфеноменалізм) або взаємодіє з нею (дуалізм-інтераціоналізм).

Аргумент знання

Аргумент зомбі говорить про неможливість вписати в рамки матеріалізму (фізикалізму) той факт, що людина має свідомість як суб'єктивний вимір – суб'єктивно переживає й усвідомлює відчуття, емоції, думки, бажання. *Аргумент знання* говорить майже

те ж саме, але не про свідомість взагалі (той факт, що людина якось щось суб'єктивно переживає й усвідомлює), а про *специфічний якісний характер різних суб'єктивних переживань*.

Будь-яке суб'єктивне переживання є особливим, відмінним від інших суб'єктивних переживань. Є щось таке, як саме воно відчувається (суб'єктивно переживається). І це «щось» не охоплюється ніяким фізичним описом, не належить до царини фізичних фактів, є якимось особливим, нефізичним фактом. Більше того, цей факт неможливо передати у мові: неможливо пояснити людині, яка не має певного відчуття, як це відчувається (суб'єктивно переживається). Наприклад, людині, яка від народження позбавлена будь-яких нюхових відчуттів, неможливо пояснити, як відчувається той або інший запах; ніяке знання про фізичні процеси в нервовій системі й мозку, відповідальні за це відчуття, у цьому не допоможуть. Інший приклад – з класичної статті Томаса Нагеля у статті «Як воно: бути кажаном?» [4]. Кажани є сліпими або майже сліпими; у просторі вони орієнтуються в основному з допомогою дуже складної ехолокаційної системи. Ймовірно (якщо ми тільки не вважаємо, слідом за Декартом, що лише людина має свідомість, а усі тварини є просто складними автоматами, що нічого суб'єктивно не відчувають), кажани мають особливі суб'єктивні відчуття-переживання ехолокаційного сприйняття; проте для нас, людей, неможливо дізнатися, як це відчувається (як воно: бути кажаном). Можливо, що для кажанів це відчувається подібно до того, як для нас відчуваються зорові сприйняття. А можливо, що суб'єктивні ехолокаційні відчуття-сприйняття кажана неподібні до жодних людських суб'єктивних переживань; у такому разі ми просто нездатні уявити, як це відчувається (як воно: бути кажаном). При цьому ми можемо мати наскільки завгодно детальне, точне, вичерпне знання про усі фізичні процеси, задіяні у цьому сприйнятті; можемо цілком розуміти, які «працює» ехолокаційна система кажана: це нам анітрохи не допоможе дізнатися, як це відчувається суб'єктивно (як воно: бути кажаном). Але воно якось відчувається. Є щось таке, як воно – бути кажаном, і це щось перебуває за межами царини фізичних фактів.

Або навпаки, якщо уявити якихось розумних істот з високорозвиненою технікою (інопланетян), які не мають зору, а отримують інформацію про світ через інші органи відчуття (скажімо, через ехолокаційне сприйняття, як у кажана), то скільки б багато вони не дізналися про фізичні процеси у мозку людини, які відповідають певним зоровим сприйняттям (скажімо, сприйняттю зеленого кольору), вони ніколи не зможуть дізнатися як-це-відчувається. Або якщо вони мають зір, але лише чорно-білий, то вони ніколи не зможуть дізнатися як-це-відчувається-бачити-червоне.

Неможливість дізнатися про характер суб'єктивних переживань, якщо вони суттєво відмінні від наших власних, є прямим наслідком того факту, що свідомість кожної людини є *закритим особистим «світом»*, до якого лише вона сама має прямий доступ. У цьому відношенні свідомість кардинально відрізняється від фізичного світу, який є спільним, відкритим для усіх свідомостей. Навіть щодо інших людей ми можемо лише здогадуватися, що їх відчуття подібні до наших власних відповідних відчуттів, але не можемо перевірити, чи ця здогадка є істинною. Можливо, що Ви суб'єктивно відчуваєте червоний колір так, як я – зелений (колір трави), а зелений – як я – червоний. А можливо, що Ваші суб'єктивні відчуття-сприйняття кольорів неподібні до жодних моїх суб'єктивних відчуттів. Можливість спілкування й розуміння між людьми засвідчує спільність для різних людей структурних відношень між різними відчуттями; але якісний суб'єктивний характер кожного з них може, в принципі, бути унікальним для кожної людини. Ніхто з нас не може потрапити всередину свідомості іншої людини і дізнатися, як воно насправді.

Можемо сформулювати аргумент знання наступним чином. Яким би повним не було наше знання про фізичні факти (зокрема знання про фізичні процеси у мозку), це знання не містить у собі знання про те, як той або інший психічний стан суб'єктивно

переживається людиною. Той факт, що певний психічний стан (сприйняття, відчуття, емоція тощо) суб'єктивно переживається певною людиною саме так, як він переживається, а не якимось інакше, як він в принципі міг би переживатися, є *особливим фактом, який перебуває поза цариною фізичних фактів*. Тобто усе, що належить до свідомості як царини суб'єктивних переживань та усвідомлення (як це переживається суб'єктивно: мати ось це відчуття, емоцію, усвідомлювати певну ідею, розуміти певну теорію, бажати того чи іншого), утворює особливу царину фактів, відокремлену від царини фізичних фактів. Факти щодо свідомості – це нефізичні факти, факти про нефізичну реальність. Цією нефізичною реальністю є свідомість як особистий суб'єктивний вимір людини та її різноманітні стани.

Найбільш відомою і впливовою версією-поясненням аргументу знання є уявний експеримент «Чорно-білий світ Мері», запропонований австралійським філософом Франком Джексоном [5], [6]. Уявімо жінку на ім'я Мері, яка від народження жила у приміщенні з особливим освітленням, що перетворювало усі кольори на відтінки сірого (від чорного до білого). Вона ніколи не мала сприйняття кольорів – червоного, синього, зеленого тощо. І ця жінка стала видатним вченим, що спеціалізується саме на кольоровому сприйнятті. Вона знала усі фізичні факти, які стосуються сприйняття зеленого, червоного, синього та інших кольорів: частота світлових хвиль, фізичні процеси, які відбуваються в нервовій системі, мозку тощо. Одного чудового дня вона залишила своє приміщення і потрапила у світ з нормальним освітленням. Мері була вражена: вона дізналася як це – мати відчуття червоного, зеленого, синього та інших кольорів. Вона цього не знала раніше, – незважаючи на те, що *знала усі фізичні факти* про кольорове сприйняття.

Мері дізналася щось нове, нові факти: як воно відчувається – бачити червоний (зелений, синій) колір. Але Мері ще раніше знала усі фізичні факти, які мають відношення до кольорового сприйняття. Отже, ті нові факти, про які дізналася Мері, не є фізичними фактами. Виходить, що крім фізичних фактів (фактів про фізичну реальність), є й інші факти – про специфічний характер різних суб'єктивних переживань, про свідомість як особистий світ людської суб'єктивності. А значить, фізична реальність – це не вся реальність. Вся реальність включає, крім фізичної реальності, свідомість. Свідомість є чимось нефізичним (нематеріальним).

«Китайська кімната»

Аргумент Дж. Серля [7] спрямований насамперед проти функціоналізму – теорії про те, що відношення між мозком та свідомістю є таким же, як відношення між комп'ютером та програмним забезпеченням. Цей аргумент доводить принципову відмінність між людським мисленням, що здійснюється *осмислено, на основі розуміння*, та комп'ютерною обробкою інформації, що здійснюється *автоматично, за певною програмою*. Серль доводить, що хоча й можлива комп'ютерна *імітація* розуміння, але якою б доброю не була ця імітація, вона не буде *реалізацією* розуміння, тобто справжнім розумінням.

Будь-яка комп'ютерна обробка інформації є складною маніпуляцією символами за деяким (можливо, дуже складним і багаторівневим) алгоритмом. Але навіть якщо результати такої обробки будуть точно такими ж, як і результати мислення, ззовні невідрізнюваними, це все одно не буде розумінням. Щоб переконатися в цьому, уявімо наступну ситуацію.

Я зовсім не знаю китайської мови. Я навіть не зможу відрізнити китайські ієрогліфи від, скажімо, японських. Уявімо, що мені дали велику книгу, списану китайськими ієрогліфами. Потім мені пояснили правила гри: час від часу мені будуть давати два аркуші паперу, на кожному з яких написані різні послідовності китайських ієрогліфів. Мені потрібно буде скомбінувати символи з цих двох аркушів та з книги відповідно до певної

системи правил, записати результат на чистому аркуші паперу і віддати цей аркуш. Я досконало вивчив систему правил, за допомогою якої я повинен комбінувати символи. Потім мене помістили в спеціальну кімнату, у віконце якої час від часу подавали два папірці і забирали той папірець, який я заповнював за встановленими правилами. Припустимо, що в записках, які мені подають, міститься деяка оповідь китайською мовою та питання до неї, а у книзі, яку мені дали, міститься додаткова («фонова», background) інформація, яка у поєднанні з оповіддю є достатньою для правильної відповіді на ці питання. Але я про це навіть не здогадуюся, бо не розумію китайської мови. Тим не менше, якщо я правильно виконую усі правила (алгоритм) комбінування, і якщо самі ці правила (алгоритм) правильні, то та послідовність китайських ієрогліфів, яку я записую на папері і віддаю експериментаторам, буде (хоч я про це і не здогадуюся) відповіддю на поставлене питання.

Припустимо, що поряд з моєю кімнатою є інша, точно така сама, в якій сидить китаєць. Він отримує точно такі ж аркуші паперу з оповідями й питаннями, що і я, і видає назовні аркуші паперу з такими ж відповідями. З точки зору зовнішнього спостерігача, який буде бачити лише папірці, що надходять до однієї та іншої кімнат і виходять з них, ніякої різниці не буде помітно. Він не зможе здогадатися, де сидить китаєць, а де я. Тим не менше, є кардинальна відмінність між тим, що роблю я, і тим, що робить китаєць: для мене ті комбінації символів, які я отримую, продукую і видаю назовні, позбавлені сенсу, – я їх не розумію; в той час як для китаєця вони є оповіддю, питанням і відповіддю, – він їх розуміє. Я виконую функції комп'ютерної програми, яка лише *імітує розуміння*, в той час як він справді *розуміє*.

Уявний експеримент Серля з «китайською кімнатою» показує, що існує принципова відмінність між справжнім розумінням та його комп'ютерною імітацією – навіть якщо це досконала імітація, яку (ззовні) неможливо відрізнити від оригіналу. Людське мислення – це не просто «обробка інформації» в тому смислі, в якому комп'ютер може обробляти інформацію, але й *розуміння смислу* цієї інформації. Для комп'ютера інформація – це просто набір символів, які потрібно перекомбінувати за заданим алгоритмом; для людської свідомості – це осмислена інформація, інформація про щось. Ця «прощосність» або *інтенціональність* інформації існує лише для свідомості і не може бути реалізована жодними алгоритмами.

Тест Тьюрінга

Видатний математик, розробник комп'ютерних моделей Алан Тьюрінг запропонував тест, який, на його думку, міг би слугувати критерієм того, чи комп'ютер *розуміє* інформацію (і, отже, чи він має свідомість).

Суть тесту така: експерт-тестувальник через клавіатуру та монітор «спілкується», з одного боку, з людиною, яка розуміє його мову, та, з іншого боку, з комп'ютером, який виконує відповідну програму. При цьому експерт не бачить і не знає, з ким він спілкується: хто з його «співбесідників» людина, а хто – комп'ютер. Якщо експерт не зможе правильно розрізнити, де хто, або у своїх здогадках буде помилятися так само часто, як правильно вгадувати, то комп'ютер пройшов тест Тьюрінга. В такому разі, слід вважати, що комп'ютер *розуміє* ті питання, які задає йому експерт, і дає на них осмислені відповіді (і, отже, має свідомість).

Жоден комп'ютер (комп'ютерна програма) поки що не пройшов тест Тьюрінга. Проте здається, що немає вагомих підстав вважати, що проходження комп'ютером тесту Тьюрінга *в принципі* неможливе. В комп'ютер можливо завести будь-який обсяг інформації. Є різноманітні алгоритми та програми, виконуючи які, комп'ютер може генерувати відповіді на питання експертів. Хоча поки що вони дуже недосконалі і нездатні ввести

в оману експерта, вони можуть постійно вдосконалюватися. Розробники відповідних програм вивчатимуть, чому експерти вирішили, що спілкуються з комп'ютером, а не людиною (які саме відповіді видалися їм «нелюдськими» і якими правдоподібно могли б бути людські відповіді), будуть вносити у свої алгоритми відповідні зміни-вдосконалення, доповнювати інформаційну базу; в результаті відповіді комп'ютерів ставатимуть все більше й більше (частіше й частіше) подібними до тих, які могла б дати людина, так що здогадатися, де хто, ставатиме усе важче й важче. Наскільки далеко це насправді зайде, передбачити неможливо. Але в принципі, здається, що немає вагомих підстав заперечувати можливість такого алгоритму (програми), виконання якого, з доступом до достатньо великої інформаційної бази (співмірної з усією масою знань, якими володіє звичайна людина, включно з тими, які людина явно не пам'ятає, але які якось зберігаються у її пам'яті, – які вона може за якихось умов пригадати, або які вона використовує підсвідомо тощо), може ввести в оману найвинахідливішого експерта-тестувальника.

Проте уявний експеримент Джона Серля показує, що навіть якщо комп'ютер пройде тест Тьюрінга, це не означатиме, що він розуміє інформацію. Більше того, оскільки ми знаємо, що усе, що робить комп'ютер, – це комбінування символів за певним алгоритмом, то ми маємо вагомні підстави вважати, що комп'ютер, навіть якщо він пройшов тест Тьюрінга, усе ж не розуміє інформації. Якщо я, перебуваючи в китайській кімнаті, матиму достатньо велику інформаційну базу у вигляді величезної книги, списаної китайськими ієрогліфами, буду озброєний правильним алгоритмом і буду точно його виконувати, то *я пройду тест Тьюрінга на розуміння китайської мови, не розуміючи китайської мови.*

Висновки

Аргументи Т. Нагеля, Ф. Джексона, Д. Чалмерса та Дж. Серля переконливо демонструють унікальність свідомості-психіки як феноменальної царини суб'єктивності, її радикальну незвідність до матеріальних (фізичних у широкому смислі) структур, динаміки їх змін, законів і закономірностей, які визначають цю динаміку. Зокрема, вони переконливо демонструють, що свідомість-психіка не є тією чи іншою сукупністю фізичних (біохімічних) процесів у мозку або сукупністю функцій мозку. Логічно, всі фізичні (біохімічні) процеси в мозку, функціонування мозку могли б відбуватися точно так само, як вони й відбуваються, без жодних суб'єктивних переживань та суб'єктивного усвідомлення. Той факт, що цим процесам і функціонуванню відповідають певні суб'єктивні переживання та суб'єктивне усвідомлення, і те, якими саме є ці переживання (як-це-відчувається-коли-...), є чимось понад, додатково до фізичних (біохімічних) процесів, функціонування мозку, – чимось, що відбувається не з мозком, а з людським психічним **Я**.

Теорія тотожності, яка говорить, що стани свідомості – це певні структури мозку *як вони сприймаються суб'єктивно*, не зауважує, що сам той факт, що певні структури мозку якось сприймаються суб'єктивно, а також всі окремі факти щодо того, *як саме суб'єктивно сприймаються ті або інші структури мозку*, – усе це є *додаткові факти* за межами царини фізичних фактів, тобто за межами фізичної реальності.

Деякі з питань, що потребують подальшого дослідження: дискусії, які відбувалися навколо кожного з розглянутих у цій статті основних аргументів, а також інші аргументи; різні аспекти й нюанси проблеми редукції (зводимості); проблема емерджентності в природі і можливості тлумачення свідомості як емерджентного явища; переваги й недоліки альтернативних напрямків – різних версій дуалізму, нейтрального монізму, панпсихізму, ідеалізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Комар О.В. *Натуралізований розум* / О.В. Комар // Новітня західна філософія науки / Добронравова І.С., Білоус Т.М., Комар О.В. – К. : Парапан, 2008. – 216 с. – С. 99-158.
2. Васильев В.В. *Трудная проблема познания* / Васильев В.В. – М. : Прогресс-Традиция, 2009. – 272 с.

3. Chalmers D. The Conscious Mind / D. Chalmers. – New York : Oxford University Press, 1996. – 414 p.
4. Nagel T. What is it like to be a bat? / T. Nagel // Philosophical Review. – 1974. – Vol. 83. – № 4. – P. 435-450.
5. Jackson F. Epiphenomenal Qualia / F. Jackson // Philosophical Quarterly. – 1982. – Vol. 32. – P. 127-136.
6. Jackson F. What Mary didn't know? / F. Jackson // Journal of Philosophy. – 1986. – Vol. 83. – № 5. – P. 291-295.
7. Searle J. Minds, Brains and Programs / J. Searle // The Behavioural and Brain Sciences. – 1980. – Vol. 3. – P. 417-424.

Д.П. Сепетий

Три самых влиятельных аргумента против материализма в современной философии сознания

В статье раскрываются самые влиятельные аргументы против материализма в современной философии сознания, которая развивается преимущественно в русле аналитической академической философии англоязычных стран, – аргумент зомби, аргумент знания и мысленный эксперимент «китайская комната». Обоснован тезис о том, что ни одна из версий материализма не объясняет и в принципе не может объяснить существование и характер сознания как личного внутреннего, субъективного измерения человека (в отличие от его внешних, поведенческих проявлений).

Ключевые слова: материализм, дуализм, сознание, психика, физический, субъективный, феноменальный, интенциональность.

D.P. Sepety

Three Most Influential Arguments Against Materialism in Modern Philosophy of Mind

The article is a discussion of the most influential arguments against materialism in modern philosophy of mind which develops mainly within analytical academic philosophy of the English-speaking countries, – the zombie argument, the knowledge argument, and the «Chinese room» mental experiment. The point is made that all varieties of materialism fail to explain the existence and the character of consciousness as personal internal, subjective dimension of a human person (to be distinguished from its external, behavioural manifestations).

Keywords: materialism, dualism, consciousness, mind, physical, subjective, phenomenal, intentionality.

Стаття надійшла до редакції 16.12.2013.